

ADORJÁNI PANNA

NEM BAJ, DE NEM ÉRTEM

Bodor Johanna: *Nem baj, majd megértem*

■ A (romániai) kommunizmust feldolgozó művekből még mindig nincs elég, akkor sem, ha úgy tűnik, lassan Dunát lehetne rekeszteni velük. És ameddig bármelyik részlete tabu, addig újabb és újabb művek és stratégiák kellenek, amelyek a szembenézést és feldolgozást segítik. A kérdés csak az, hogy mindez milyen módon lehetséges és működőképes. A múltfeldolgozás egyik legizgalmasabb fajtája az, ami Bodor Johanna könyvének alapját képezné: a mikro-történelem, amely az egyes ember szemszögéből a tökéletesség igénye nélkül és a pluralitás jegyében kísérel meg gondolkodni a múltról. A *Nem baj, majd megértem* tehát nem egyetlen és/vagy kiemelkedő története a kommunista Romániának, és ezt a szerző az utószóban expliciten szövegezi is: „Nem hős vagyok, csak egy ember. Ez a történet egy gyereklányé – azé, aki voltam.” Egy mondatnál előbb viszont Bodor a szerzőségével kapcsolatban is szabadkozik: „Nem író vagyok, hanem táncművész.” Ugyanez a vonakodás jelenik meg a könyv elején is, ahol a szerző inkább nevezné írásnak, mint regénynek azt, amit az olvasó éppen a kezében tart. Mindezek fényében két kérdés tevődik fel. Egyfelől vajon a mikro-történet-írás részének tekinthető-e egy olyan könyv, amelyet egy hangsúlyosan kiváltságos személy ír meg, vagyis képes-e ez a hang a tág értelemben vett kisember történetét képviselni? Másfelől ha a táncművész memoárjaként olvassuk Bodor Johanna könyvét, akkor az milyen módon befolyásolja a múlt-, illetve a műértelmezést?

Magvető, Bp., 2014.

A *Nem baj, majd megértem* története szerint a kolozsvári születésű, Bukarestben nevelkedett, éppen érettségiző Johanna beleegyezik abba, hogy névházasságot kössön egy István nevezetű magyarországi férfival, hogy majd családegyesítés ürügyén a szülei elhagyhassák az országot. Az ő házasságát a bátyja hasonló manővere előzi meg, majd a körülmények és lehetőségek úgy hozzák, hogy először az édesapa, majd az édesanya megy ki és marad Magyarországon, maguk után hagyva a lányukat, aki ezután egymaga intézi a házassághoz kapcsolódó hivatalos teendőket, végez a balettintézetben, majd elszerződik egy évre a rosszhírű Operettszínházhoz, csak hogy legyen valami munkahelye a kivándorlás engedélyeztetéséig. A könyv tulajdonképpen az otthon maradt lány hirtelen és erőltetett menetű felnőtté válásának, belső és külső harcainak felidézése, amely egyszerre nyújt betekintést egy diktatórikus rendszer szörnyű gépezetébe és ezzel párhuzamosan abba, ahogy ez a szerkezet közvetlenül kihat egy tetszőlegesen (vagy nem?) választott fiatal lány életére.

A felidézett történet már önmagában háborzongató, és nehéz olvasóként túllépnem azokon az alapvető kérdéseken, amiket Mihai, a regénybeli Johanna nagy szerelme is feltesz: milyen önző, kegyetlen szülő lehet az, aki ilyet tesz a gyermekével? Az igazságtalanság-érzetet csak fokozza Johanna egyik magyarázata, amikor leírja, hogy milyen lehetőségei voltak annak, aki el akarta hagyni a kommunizmus alatt az

országot, és szinte melleleg hozzáteszi, hogy a disszidálás „nem volt a műfajunk”. A regény nem kérdőjelezi meg az elmenetelt, ahogyan annak módját sem: a visszaemlékező egyértelművé teszi, hogy minden nehézség ellenére megértette és megbocsátotta szüleinek azt a döntést, ami közvetlenül és akarata ellenére befolyásolta az ő sorsát. Ilyen módon a *Nem baj, majd megértem* megbocsátástörténet is lehetne, de az emlékezés folyamatában nem kap helyet az események újraélése: Johanna útja a jelen biztonságából könnyeden és egyértelműen idéződik fel, lezárt múltként. Az olvasó tehát nem lesz részese a feldolgozásnak, a történeteket pedig evidens és vitathatatlan emlékeként követi nyomon. A névházasság, a tönkrevágott szerelem, Johanna szakmai indulásának lehetetlensége, sőt többszörös szexuális zaklatása és megerőszkolása is zavartalanul jelenítődik meg: az elbeszélő távolságtartása nem hideg kegyetlenség saját magával és a többi szereplővel szemben, hanem eltartás, amely egyszerre teszi elmesélhetővé, hatásvadásszá és felszínessé a leírtakat. Megjelenítődik a kommunizmus Romániája, benne egy izgalmasnak ígérkező értelmiségi és/vagy művészi milióval, és teli ugyancsak ígéretes fiatal szereplőkkel, akiknek a történeteinek keresztül viszont csupán a kommunizmus ismert motívumai tudnak megisméltódní. Hiába hatolunk bele a Johanna-történet legmélyebb bugyraiba, mindig kívül maradunk rajta, hiányzik az a személyesség, problematizálás és mélység, ami a leírtakat valóságossá, hihetővé és gondolatébresztővé tehetné.

A *Nem baj, majd megértem* felszínessége nagyrészt a szöveg milyenségéből adódik. A könyvet javarészt tömönatok teszik ki, az egyes gondolatok pedig képzavartól és közhelyes fordulatoktól hemzsegek. Ugyancsak bosszantó, hogy miközben a regény párhuzamosan mutatja be a kommunista diktatúrát és a balettintézeti önkényuralmat, a kettőt működtető elnyomó mechanizmusok között nem vél

összefüggést felfedezni. A balettintézet tanárainak kegyetlensége a művészet nevében megbocsátható, sőt szükséges, ami felkészíti Johannát arra, hogy túlélje azokat a brutalitásokat, amiket a rezsím tartogat számára. Az iskola megtanítja arra, hogy mosolyogni tudjon, rendesen végezze a dolgát, és soha ne mutassa meg „valódi arcát”, a diktatúra viszont tönkrevágja egy bimbózó lány személyes életét: a kivándorlást megelőző gyötrelmes időszakból eredtetendők ugyanis Johanna viharos szerelmi kalandjai. A lány nem szeretné, ha a már Magyarországon lévő szülei megtudnák, hogy ártatlan gyermekük hogyan keményedett meg és került mindenféle kétes ügybe az otthonmaradás ideje alatt. A könyv legizgalmasabb, de ugyancsak kevésbé kiaknázott gondolata vetődik fel, miszerint a diktatúra szexuálisan is erőszakot tesz az egyéneken. A (politikai) elnyomás működését szemlélteti mind Johanna szabadságvesztése az őt látszólag istápoló, de a valóságban a karmai közt szorongató és érzelmileg zsaroló Virgil által, mind pedig szexuális együttléte két külföldivel, akik konkrétan bezárják őt és barátnőjét egy hotelszobába. Az említett részeknél kissé megrendül az írói hang könnyed szenvtelensége, és akaratlanul berobban a valóság a maga cenzúrázatlan vaskosságában, és ilyenkor igazán izgalmas olvasmánnyá válik a regény.

A jelenbeli Johanna írói hangja és Bodor Johanna személye közösen indokolják, hogy a *Nem baj, majd megértem* című könyvet memoárként olvassuk, olyan visszaemlékezésként, amelyet az emlékező személye hitelesít és tesz érdekfeszítővé, és amelynek műfaji hiányossága, hogy hiányzik belőle a ghostwriter, aki által elkerülhető volna a szöveg igencsak gyenge minősége. Ha az oral history részeként értelmeznénk, akkor a könyvből a kérdező, elemző személye hiányzik, aki által az emlékezés valóságosan új tudást hoz a felidézett korszakról mind az emlékező, mind az olvasó számára. Bodor Johannát az utószó szerint hozzá közel álló

emberek unszolják a könyv megírására, és ez a külső indíttatás a regény folyamán soha nem válik bensővé. Kiderül, hogy mi történik a „gyermeklány” Johannával a sok megpróbáltatás után, de az nem, hogy történik-e bármi is az emlékező Johannával. A felidőzés nem a feldolgozás és megértés folyamata, hanem noszogatóra történő elismérlése egy olyan életrészletnek, amelyet az unszolók már valószínűleg előző beszélgetésekből ismernek. A történet elhangzik, leíródik, mert érezzük, hogy fontos lenne elmondani, de a megosztás által semmi nem változik.

Történik-e tehát valós múltfeldolgozás, vagy csak a zárt történet van, amit megörökítünk, de ami nem fogad be? Nem baj, majd megértem, mondáná Johanna, miközben nem érti, hogy miért kell mindannak megtörténnie, ami vele megtörténik, és mindazt megtennie, amit megtesz, és ez a cím akár

gesztusként is értelmezhető, miszerint a kommunizmus borzalmi felfoghatatlanok, elmondhatatlanok maradnak. Bár ez a végkövetkeztetés érvényes és releváns lehet, Bodor Johanna könyvében ez nem a megértéssel és az emlékezéssel való harc és feszültség okán fogalmazódik meg, hanem inkább közhelyként áll egy igenis elmesélhető és lezárható történet élén, megbocsáthatónak kikiáltott bűnök felmentéseként. A *Nem baj, majd megértem* a megbocsátásból indul és a leigazoláshoz és happy ending jut el, miközben az olvasó még mindig az első oldalaknál dühöng, és most már végérvényesen kimarad abból az útból, ami tulajdonképpen a legizgalmasabb volna, és ami végső soron kívül marad a regény korpuszán, elzárva az olvasás, értelmezés terétől: hogyan kell és egyáltalán meg lehet-e bocsátani a rezsim, a szülő, az iskola, a szerető, a barát önkényuralmát?

AMI A FEKETÉN TÚL VAN

„Infra-noir”, un et multiple. Un groupe surréaliste entre Bucarest et Paris, 1945–1947

■ A Peter Lang kiadó új könyvsorozatát indított 2014-ben (*Art and Thought: Histories of the Avant-Garde*, szerk. Dawn Ades and Timothy Matthews), egy olyan többszerzős kötettel, amelyik a bukaresti, 1940-es években működő szürrealista csoport tevékenységét térképezi fel. Merész és érdekes választás egy olyan avantgárd csoporttal kapcsolatos kötetten kezdeni egy sorozatot, amelyik nemzetközi szinten kevésbé ismert, ugyanakkor a kötetnek több mint egyharmada épp arról szól, hogy közvetlenül is növelje a csoport ismertségét közösen írt munkáik hasonló kiadású újraközlésével (*Dialectique de la*

dialectique; Présentation de graphies colorées, de cubomanies et d'objets; L'Infra-noir: Préliminaires à une intervention sur-thaumaturgique dans la conquête du desirable; Éloge de Malombra, cerne de l'amour absolu; Le sable nocturne) és néhány egyéni, Bukarestben francia nyelven az *Infra-noir* sorozatban megjelentetett kötet anyagának beiktatásával. Mindmögötté ezek közül csupán néhány kiadvány volt elérhető az interneten, jobb-rosszabb minőségű szkennelt változatban. Romániai kiadók antológiái csupán válogatásokat közöltek ebből az anyagból, és még az *Infra-noir* sorozat 1996-os pá-

Dir. Monique Yaari. Peter Lang, Bern, 2014.

A recenzió a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem GTC 34055/2013-as, „Avantgardisták az avantgárd után” című kutatási projektjének keretén belül készült.